

Sverre Moe: Tid – En social konstruksjon?

Oslo: Abstrakt Forlag A/S 2010 (222 sider)

Sverre Moe, der er professor i sociologi ved Universitetet i Stavanger, har skrevet bogen *Tid – En social konstruksjon?* Bogen udkom i december 2010 og har altså ligget og ventet på mit skrivebord i næsten et år, da det har været mig umuligt at finde tid til at få den læst og anmeldt før nu. Netop *tid* er bogens emne, hvilket den angriber ud fra en imponerende vifte af perspektiver. Måske titlen er lidt misvisende, eftersom spørgsmålet (om tiden er en social konstruktion) i det meste af bogen står i baggrunden til fordel for en usædvanlig stramt komponeret gennemgang af, hvad *tid er*. I bogens sidste kapitel samles spørgsmålet dog op, og her bliver det tydeligt, at siderne mellem indledningen og dette afsluttende kapitel faktisk nu gør det muligt for Sverre Moe at give et kvalificeret og bekræftende svar på spørgsmålet.

Bogen er delt op i 11 kapitler samt en fyldestgørende litteraturliste. I bogens første og indledende kapitel præsenteres læseren for tidsbegrebets uhyre kompleksitet og komplicitet samt for de mest grundlæggende spørgsmål, der går igen op igennem tidernes idehistorie. Det spørgsmål, der særligt fremhæves, er om der findes en *tid* i verden, som går uafhængigt af os mennesker, eller om *tid* er noget, som vi mennesker har konstrueret for at kunne opleve og organisere vore aktiviteter på en meningsfuld måde. Her-

efter bliver det tydeligt, at bogen vil besvare spørgsmålet ved at skildre, hvordan tiden er udviklet fra at være integreret i alle menneskets handlinger og oplevelser til at blive en kraft i sig selv. En udvikling, hvor tiden er gået fra at være noget konkret og sanseligt til at blive noget abstrakt og udvendigt, der går langt ud over det umiddelbare og præsente. Hertil udlægger indledningen ellers bogens opbygning og greb, hvortil læseren præsenteres for en grundlæggende distinktion, nemlig den mellem "temporalitet" og "tid". Førstnævnte betegner vores oplevelse af dynamik, bevægelse, udvikling og rytme, mens sidstnævnte refererer til vores begreber om sådanne fænomener.

Kapitel 2 hedder *Menneske og tid* og går ud fra distinktionen mellem menneske og temporalitet således forstået, at vi dels selv er temporaliserede ved at fødes, ældes og dø, men også dels kan iagttage dette ved andre mennesker og levende skabninger og derfor har en grundlæggende erfaring af *tid*. Hertil erfarer vi også *tid* gennem rum via bevægelse og ændringer i det hele taget, hvortil kommer det udviklingspsykologiske aspekt, at børn skal opnå en vis alder før de kan skelne konsistent mellem før og efter, hvilket tyder på, at disse tider først tilegnes gennem socialisationen, og som sådanne er sociale kategorier. Kapitlet afrundes med at gøde jorden for et sociologisk og evolutionært/historisk perspektiv, der forfølges i resten af bogen ved at pege på, at *tid* kun har kunnet udvikles til en ressource for social synkronisering og mening gennem temporale kommunikative processer.

Kapitel 3, 4 og 5 gennemgår tiden ud fra samfundets evolution ved, at hvert kapitel skildrer en historisk epoke, hentet fra Niklas Luhmanns teori. I disse tre kapitler udlægges, hvordan samfundet har kunnet vinde i kompleksitet ved at håndtere temporalitet mere og mere avanceret, således at synkronisering i form af samordning, samarbejde, arbejdsdeling, administration mv. har muliggjort mere og mere komplekse samfundsformationer. I den første epoke ses samfundet som segmentært differentieret og baseret på det orale medie, hvilket sætter store begrænsninger for håndteringen af kompleksitet. Således havde disse samfund ikke udviklet abstrakt tid, men havde kun konkret og oplevet tid, erfaret fra naturlige rytmer og cykler, der fulgte med årstiderne – og som sådan var tiden kun oplevet som cirkulær. I den næste epoke ses samfundet som stratifikatorisk differentieret og nu også baseret på skrift. Skriften gav basis for udviklingen af kalendere og skriftarkiver, således at samfundet nu kunne udvikle et lineært tidsbegreb, der modsat den cykliske tid inkluderede såvel en fortid som en fremtid. Sverre Moe vægter ikke så klart det tekniske aspekt i samfundets kapacitet til at håndtere social kompleksitet, som jeg her markerer, hvilket jeg vender tilbage til senere. Han giver i stedet en lang række samvirkende faktorer i en udlægning fra de gamle grækere, over romerne til middelalderen, samt kirkenes betydning for tidsbegrebets udvikling i fasen. Sidst i kapitlet, der er delt op i mange underafsnit, når vi til klokketiden og 1600tallets videnskab, hvor vi får oplægget til kapitel 5 om det funktionelt differentierede samfund, der nu ud over oralt sprog og skrift også rådede over trykkes teknologi og det mekaniske ur. Det stratifikatoriske samfund var synkroniseret gennem et stort samfundshierarki, baseret på ulighed mellem samfundslag med det øverste lags privilegium til at definere (bestemme). Det funktionelt differentierede samfund er herimod uddifferentieret mellem en række funktionssystemer med hver deres temporalitet og tidsbegreb. Retssystemet er eksempelvis

stærkt styret af sin fortid, mens det økonomiske system er stærkt styret af fremtidsvurderinger. Denne tidsorientering er for alle funktionssystemerne, samt for organisationer og interaktioner, muliggjort af en helt abstrakt og tom tid (Newtons *absolut time*). Denne er baseret på det mekaniske ur, der muliggør ikke blot synkronisering i det enkelte system, men også synkronisering mellem de forskellige systemer. Hvortil også mennesket, der ses som uddifferentieret fra samfundet, via klokketiden kan ordne sit eget liv i takt med samfundet og inkludere sig i dette.

De næste fire kapitler (5-9) gennemgår udviklingen af tidens idehistorie og betydning inden for videnskaben eksemplificeret ved fysik, biologi, filosofi og sociologi. Moe vælger netop videnskab, da videnskaben i modsætning til andre kandidater, for eksempel religion, ikke blot udvikler tidsforståelsen, men også selv er i stand til at reflektere løbende over dette. Om end disse fire kapitler giver bogens største substantielle bidrag til forståelsen af tid, kan jeg kun overordnet give indsigt i deres indhold her, da de går i dybden med mere specialiserede erkendelser og refleksioner. Overordnet set, er der en parallel udvikling inden for de fire felter, hvor forståelsen af tiden forskydes fra Newtons *absolut time* som en universel instans, som videnskabsmanden, som udenfor-verden-stående, objektivt kan måle og iagttage verden igennem, til at se tiden, som en iagttagerafhængig størrelse. En konstruktion vi tager i anvendelse, når vi observerer verden. Således viser relativitetsteorien, at samtidighed ikke er noget entydigt, men noget flertydigt og perspektivafhængigt. Termodynamikken viser, at verden er et dynamisk system og ingen maskine, og at videnskabsmandens tidsbegreb nødvendigvis må være en del af analysen. Samtidigt har biologer, som Darwin og Mendel, trukket det funktionelt differentierede samfunds skel mellem fortid/fremtid ind i biologien via begrebet *evolution*, hvilket notorisk er et tidsbegreb. Det beskriver ændringer og dynamiske processer, der implicerer en

tidsforståelse, der ikke er ekstern, homogen og universelt gyldig, men snarere er et operativt moment i den organiske udvikling. Hertil kommer Marturanas teori om autopoietiske systemer, der ud over at være iagttagerafhængige også er temporaliserede, historiserede og dynamiske. I filosofikapitlet går Moe fra Descartes over Kants forsøg på at inddrage Newtons tidsbegreb, til fænomenologernes iagttagerafhængige tidsbegreb og til Bergson, der tilskrives Moes og dermed bogens egen lede-distinktion mellem tid og temporalitet. I kapitlet udlægger Moe dog også McTaggart og Whiteheads tidsfilosofier, hvorved det bliver klart, at der nok ikke findes nogen ekstern tom tid, men at den dog alligevel eksisterer som socialt konstrueret, hvilket også gælder for fortid og fremtid. I det sociologiske kapitel, hvilket naturligvis er det længste, hele 50 sider, gennemgås så hele kongerækken af sociologer i forhold til, hvordan de har inddraget tid i deres teoretiske systemer. Dette vil jeg overlade til jer selv at læse og kun notere, at det ender med Luhmann, der udmærker sig ved at have den mest omfattende og konsistente teori, når det kommer til tidsbegrebet. Dette har jeg dog allerede været en del inde på i begyndelsen, men vil her tilføje, at sociologien med Luhmann ikke bare kommer på højde med de andre videnskabsgrene, men, som bogens opbygning jo også allerede viser, giver basis for at forstå de andre grene. Hertil bliver det med Luhmann klart, at tid i det sociale er en meningsdimension, at sociale systemer er temporaliserede og autopoietiske – og selvfølgelig, hverken kan handle i deres fortid eller fremtid, men netop gennem deres konstruktion af disse kan orientere sig i deres nutid og handle meningsfuldt der. Den tomme klokke tid gør det muligt for systemerne, der selv hver især må konstruere deres tidshorisont, at synkronisere med hinanden og samtidig også synkronisere med de bidragende psykiske systemer.

Bogens sidste kapitel (11), fører os tilbage til åbningsspørgsmålet, der med grundig ballast fra de foregående 10 ka-

pitler besvares ved at hedde: *Fasit: Tid er en konstruktion*. Tiden er noget socialt formet, som en iagttager anvender for at opleve meningsfuldt. Ud over den eksplicitte besvarelse af bogens spørgsmål åbner kapitlet for mange spændende perspektiver med hensyn til at tænke tid i forhold til såsom nutidens medieskabte tempo-forøgelse, risikovurderinger af miljøet og tidsknaphed.

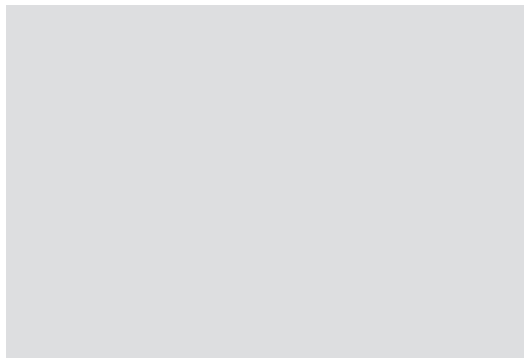
Bogen er velskrevet og godt komponeret, og det lykkes forfatteren uden svinkeærinder at holde sig beundringsværdigt til sit emne, hvortil han også lykkes med at beskrive et meget komplekst emneområde på en måde, så det fremstår let forståeligt. Jeg finder det ligeledes at være en vellykket idé at anvende Luhmann som ramme, da hans teori giver et evolutionært perspektiv, hvorudfra tidshåndteringen kan sættes i en logisk sammenhæng med den gradvise forøgelse af kompleksitet i samfundet, samt sammenkode dette med en lang række andre parallelle og interdependente udviklinger.

Der er selvfølgelig i bogen småting, der synes at mangle eller at være irriterende og hertil én større. Som en af de mindre ting på minussiden er den manglende agtelse for Giddens tids-rums-begreb (som Luhmann faktisk roser ham for). Dette begreb viser nemlig netop, hvordan den abstrakte tomme klokke tid muliggør udlejringen af tiden fra lokalsamfundet og indlejringen af den på mere og mere globalt plan. Dette kom til at muliggøre central organisering ved etablering af alt fra banker til skattevæsen og dermed det moderne samfund. Ud fra Luhmann kan man sige, at det var en af forudsætningerne for uddifferentieringen af funktionssystemerne. Denne mindre svaghed er med til at pege på den svaghed, jeg finder som den helt store ved bogen, nemlig at teknologien synes at spille en så svag rolle i Sverre Moes udlægning. Nuvel, det nævnes jo det med det orale, skriften og også det med uret i 1600tallet, og her bør det siges, at jeg i mit resume af teksten har trukket disse teknologier mere frem, end bogen egentligt selv gør. Imidlertid er det teknologierne mennesket altid har

spejlet sig i og forstået sig selv ud fra, og som dertil, mest i form af medier, har givet samfundet sit mulighedsrum, der er vokset med hvert nyt medie. Jeg vil ikke her søge at råde bod på denne svaghed ved bogen, men dog pege på, at havde det ikke været for det mekaniske ur og for toget på jernbaneskiner til at transportere tiden med, og for telegrafene mv., der førte til den globale tids indstiftelse sidst i 1800-tallet (den med vores tidszoner), kunne den synkronisering, som Newtons abstrakte klokke-tid gav mulighed for, aldrig have fundet sted.

Jesper Tække

Institut for Informations- og
Medievidenskab
Aarhus Universitet

Lone Friis Thing og Ulrik Wagner (red.): Grundbog i idrætssociologi.

København: Munksgaard 2011 (341 sider)

Der er, som titlen udsiger, tale om en grundbog, der rummer ikke mindre end 25 kapitler med lige så mange forfattere fra den danske idrætsforskningsverden – og hertil et par nordmænd. Bogen er disponeret i tre dele, hvor Del I præsenterer en række moderne sociologiske klassikere (Elias, Bourdieu, Giddens, Beck og Foucault). Del II giver en introduktion til udvalgte sociologiske metoder (interview, observation, kvantitativ metode og billedanalyse), og Del III gør rede for en række aktuelle forskningsemner inden for idrætssociologien.

Det understreges indledningsvis, at idrætsbegrebet (i modsætning til sportsbegrebet) er et særligt skandinavisk begreb, om end det også her langt fra er et entydigt begreb. Ikke desto mindre har idrætsbegrebet konnotationer i retning af at være fysiske, rekreative aktiviteter knyttet til civilsamfundet, at være en folkelig bevægelse funderet i en demokratisk foreningstradition og understøttet af de nordiske velfærdsstater. Det understreges imidlertid også, at denne forståelse for nærværende er udfordret af idrættens – og sportens – kommercialisering og instrumentalisering inklusive fremkomsten af nogle af idrættens skyggesider og herunder ikke mindst dopingproblematikken. Sportsbegrebet er sammenholdt med idrætsbegrebet et mere snævert begreb med klare konnotationer i retning af en resultat- og konkurrenceorientering også udmøntet i det olympiske motto: "Hurtigere, højere, stærkere".

Lars Tore Ronglan gør i sit kapitel kort rede for idrætssociologiens opkomst i midten af 1960'erne, hvorefter vi ser de første lærebøger omkring 1970 og de første forskningstidsskrifter fra slutningen af 1970'erne. De sidste tyve år har idrætssociologien konsolideret og mangfoldiggjort sig internationalt med et væld af forskningstemaer, ligesom idrætssociologien ikke længere kun er på dagsordenen i Europa og USA, men nu også gør sig gældende i Asien og Afrika.

Kapitlerne, der gennemgår de moderne sociologiske klassikere, rummer måske ikke så meget nyt for den sociologisk velorienterede læser, men har alligevel for fleres vedkommende interessante nedslag og illustrative cases, hvor det vises, hvorledes forskellige idrætssociologiske studier er – eller kunne være – inspireret af de moderne klassikere. Blandt disse (ældre) moderne klassikere er Norbert Elias vel stadig en mindre kendt figur, og Lone Friis Thing leverer en glimrende præsentation af hans sociologi og betydning for idrætssociologien. Elias har som en af de få moderne klassikere beskæftiget sig med sport. Elias retter i sit hovedværk *Über den Prozess der Zivilisation*

(1939) opmærksomheden mod de sammenvævede statsdannelses- og socialisationsprocesser op gennem de vestlige samfunds historie. Dette inkluderer også ændrede adfærds-koder, kropsvaner, etiktedannelse og adfærdsmæssig selv-tugt – hvorfra der ikke er langt til at se på kropskultur og sport.

Elias udgiver i 1986 sammen med Eric Dunning *Quest for Excitement*, der siden har dannet skole inden for idrætssociologien. De ser sport som en symbolsk og rituel frigørelse, hvor det inden for visse rammer tillades at give følelserne frit spil – følelsesudbrud løsnes i sportens kontrollerede arenaer. De kropslige impulser til aggressiv adfærd transformeres i sporten til, hvad Elias kalder mimetiske begivenheder.

Figurationsbegrebet er hertil helt centralt i Elias' sociologi, hvor figuration anskues som dynamiske netværk af gensidige afhængighedskæder. En figuration er at se som en mobil struktur indlejret i andre mere overgribende figurationer og mobile strukturer. Elias benytter ofte billeder og metaforer fra sportens verden til illustration af figurationsbegrebet – ikke mindst fra fodboldspillet. Elias ser sport som en moderne foreteelse knyttet til industrikulturen – sport er ifølge Elias en civiliseret modernitetskultur, der er baseret på formaliserede og stadig mere forfinede regler for sportsudøvelsen. Det er derfor det regulerede spil og de hermed forbundne relationsformer og -mønstre inden for sporten, der ifølge Elias er det sociologisk interessante. Elias' figurations-sociologi har siden dannet grundlag for en lang række idrætssociologiske studier.

Jeg vil tro, at selv den sociologisk velorienterede læser vil kunne erhverve sig ny viden i flere af Del III's kapitler om udvalgte idrætssociologiske forskningsområder. Det gælder eksempelvis Laila Ottesens bidrag *Idrætspolitik i et velfærdsperspektiv* – netop inspireret af Elias' figurationsperspektiv, hvor samme Elias ser nationalstaten som en overlevelsestat, der tildeler staten en afgørende betydning for relationen mellem staten og de

frivillige organisationer. Ottesen er endvidere inspireret af Lars Bo Kaspersen, der har betonet, at staten i kritiske situationer eller konjunkturer reorganiserer sig indadtil for at styrke sig udadtil. Staten kan her med Kaspersens ord gøre brug af *infrastrukturel* eller *despotisk* magt. Ottesen viser herefter, hvordan den danske idrætsbevægelse formes i et samspil med staten og dennes reorganiseringsbestrebelse i tre kritiske konjunkturer op gennem historien. Det gjaldt tiden før og efter 1864 og i perioderne umiddelbart efter 1. og 2. Verdenskrig.

De første skytteforeninger blev dannet i 1861, hvor Danmark befandt sig i et overordentligt anspændt forhold til Tyskland og i en forfatningsmæssig krise, om end forsamlings- og foreningsfriheden netop var blevet stadfæstet i Grundloven af 1849. I løbet af 1870'erne og frem sker der en voldsom vækst i antallet af gymnastik- og idrætsforeninger både på landet og i byerne. De støttes aktivt af staten, der intervenerer ved brug af infrastrukturel magt med styrkelse af civilsamfundet som mål udviklet i samarbejde med de berørte interesseorganisationer – og i denne sammenhæng altså gymnastik- og idrætsforeningerne.

Den anden reorganisering af den danske stat er på dagsordenen i 1930'erne med udviklingen af den danske velfærdsstat og er baseret på en yderligere udbygning af et formaliseret samarbejde mellem staten og interesseorganisationerne, hvor gymnastik- og idrætsforeningerne er med til – og indstillet på at løfte samfundsmæssige velfærdsopgaver. Tiden efter 2. Verdenskrig er præget af yderligere udbygget infrastrukturel magtudøvelse og styrket dialog med civilsamfundets institutioner, der nu også bliver direkte inddraget i lovgivningsarbejdet. Staten anvender fortsat en interventionsstrategi, der understøtter frivillige og decentraler strukturer og selvorganiseringsprincippet.

Det spændende spørgsmål er herefter, om vi nu er vidner til et *brud* med den infrastrukturelle magttradition i Danmark. Ottesens bud er, at der fortsat er stærke

elementer heraf, der er baseret på indspil til det politiske niveau fra diverse kommissioner og rådgivende organer, hvor de frivillige organisationer har sæde. Omvendt er "Team Danmark" (oprettet i 1984) og den hermed signalerede støtte til eliteidrætten med det formål at skaffe "(Guld)medaljer til Danmark" næppe højt placeret på breddeidrættens dagsorden. Et aktuelt spørgsmål er endvidere, hvordan idrætsorganisationer og -foreninger vil reagere på stadig stærkere krav om at medvirke til at "skabe sunde borgere", der er bundet op på diverse statsligt initierede sundhedsprogrammer. Vil staten i givet fald vælge at implementere disse uden om idrætsorganisationerne, hvis disse reagerer modvilligt. Ser vi med andre ord i denne sammenhæng tendenser til udøvelse af *despotisk magt* fra statens side i et sundhedspolitisk ærinde med en samtidig nedtoning af den frivillige idræts demokratiske, dannelsesmæssige og kulturelle kvaliteter?

Gertrud Phister leverer i sit bidrag *Globalisering og idrættens forskellighed* nogle interessante iagttagelser og betragtninger over idrætten som både katalysator og produkt af globaliseringen. Det noteres, at den moderne sport opstod i England i løbet af 1800-tallet, bredte sig herfra til resten af Europa og USA og nåede ad de gamle koloniale ruter ud til de fjerneste egne på kloden. Sporten fortrængte eller inddrog andre bevægelseskulturer såsom gymnastikken under sit domæne. Gymnastikken havde oprindeligt et sundhedsmæssigt, velfærdmæssigt og dannelsesmæssigt sigte uden at blive set på som kvantificerbare præstationer og rekorder. Sportificeringen indebærer imidlertid netop en kvantificering af præstationerne, hvor nu også eksempelvis redskabsgymnastik, udspring og kunstsport kvantificeres ved hjælp af et pointsystem. Rekorden bliver ledemotivet, og rekorder kan udfordres uafhængig af tid og sted.

Selvom sporten er et globalt fænomen, der er domineret af konkurrence- og rekordprincippet, er der dog stadig betydelige forskelle i den måde, som sporten er organiseret, udøves og konsumeres på.

Hvor idrætten i Skandinavien, som sagt, har en århundredlang forankring i foreningslivet, påpeges det, at sporten i USA i stort omfang er knyttet til uddannelsesinstitutionerne. De amerikanske colleges er således de primære udbydere af konkurrencesport på amatørniveau og investerer store beløb i deres sportsprogrammer. Sport er en helt afgørende parameter i de akademiske institutioners indbyrdes kappestrid og rivalisering.

Doping blev i første omgang også introduceret som et problem på sportens globale arenaer, idet det var den medicinske komité under Den Internationale Olympiske Komité, der i 1963 leverede den første definition på doping, og de første dopingtest blev på baggrund af en officiel udarbejdet dopingliste introduceret ved De Olympiske Lege i Mexico i 1968. Festina-skandalen ved Tour de France i 1998 førte til dannelsen af WADA – World Anti-Doping Agency – der i 2003 udarbejdede et "Verdens Anti-Doping-Kodeks", hvormed sporten og en af dens skyggesider for alvor er signaleret som værende et globalt anliggende. En lang række regeringer har siden ratificeret Den Internationale Konvention mod Doping i Sporten, hvorved det endegyldigt fastslås, at sport og politik ikke længere er adskilte sfærer.

Marie Overbye og Nicole Thualagant leverer i deres bidrag *Doping og anti-doping i et sociologisk perspektiv* en glimrende redegørelse for de komplicerede problemstillinger, der knytter sig til dopingfænomenet. Det bemærkes, at præstationsfremmende midler altid har været en del af sporten, men at der selvsagt sker en løbende udvikling i de midler, der anvendes – lovlige som ulovlige. EPO, der er ulovligt, øger mængden af røde blodlegemer, men det gør højdetræning – der er lovligt – også.

Det er sådanne forhold, der både i forskerkredse og i offentligheden fører til en intens debat, om der skal være forbud mod doping eller ej. Argumenter imod dopingforbuddet er, at elitesport allerede er en voldsom belastning af kroppen, lovlige midler kan være lige så farlige som ulovlige midler, og brug af ulovlige

midler kan under lægeligt kontrol modvirke helbredsmæssige bivirkninger. Argumenter for dopingforbuddet retter sig – ud over de helbredsmæssige hensyn – mod, at doping indebærer ulige vilkår for idrætspræstationen, hvor det ikke længere kun er talent, træning og viljestyrke, der afgør udfaldet. Doping strider efter denne opfattelse mod sportens ånd, værdier og idealer, hvorved sporten som særegen institution eroderer. Der bliver tale om "et andet spil end sport".

Overbye og Thualagant refererer i denne forbindelse en undersøgelse, der viser, at idrætsudøvere faktisk i høj grad tilslutter sig argumenterne for et dopingforbud. Andre undersøgelser viser imidlertid også, at indberetningspligten knyttet til "Whereabouts-systemet" – det forhold, at udvalgte elitesportsudøvere skal indberette opholdssted tre måneder frem i tiden – reducerer glæden ved at dyrke eliteidræt. Sociologisk betragtet er "Whereabouts-systemet" en helt særegen form for overvågnings- og magtteknik, der kunne kræve en nærmere granskning. Det er endvidere noteret, at doping nu også i stigende grad gør sig gældende i en fitnesskontekst, der også inviterer til kropssociologiske studier af, hvad der er på spil her.

Der udpeges og redegøres for andre interessante forskningsområder i idræts-sociologien, eksempelvis: "Køn og seksualitet i sporten"; "Hooliganisme i Danmark"; "Sport som integrationsinstans" og "Kommercialisering og massemedier inden for sportens verden". Robert K. Storm noterer i sidstnævnte bidrag det tydeligt iagttagebare forhold, at (elite) sporten er blevet en central del af oplevelsesøkonomien og underholdningsindustrien. Sport spiller på følelsesmæssige oplevelser, der er sælgelige. Det oplyses, at omsætningen i de danske fodboldklubber nu er oppe på næsten 3 mia. kroner om året. Storm gør endvidere rede for de store finansielle problemer, der ikke desto mindre hersker i de danske fodbold- og håndboldklubber. Sport drejer sig om at vinde, men det koster, og massemedierne puster til ilden. Det kunne

være meget interessant også at få belyst, hvad kommercialiseringen og medieinteressen ellers måtte koste og sætte sig af spor indadtil i sportens verden – mentalt, organisatorisk, kulturelt, og om sporten er ved fortrænge idrætten, som vi hidtil har kendt, forstået og dyrket denne form for fysisk udfoldelse. Så galt går det dog næppe, da det andet steds i bogen fremgår, at over halvdelen af den voksne danske befolkning i dag regelmæssigt dyrker idræt eller motion.

Udover at have den gode lærebogs kvaliteter med kommenterede forslag til supplerende læsning, illustrative cases og pædagogisk orienterede og diskussionsfremmende spørgsmål, skulle det gerne være fremgået, at bogen tillige rummer viden og udpeger interessante forskningsområder også for den sociologisk velorienterede læser.

Allan Madsen

Sociologisk Institut

Københavns Universitet

Zygmunt Bauman: Collateral Damage – Social Inequalities in a Global Age.

Cambridge: Polity Press 2011 (182 sider)

Zygmunt Bauman skrev engang, at "når alt allerede er sagt, mangler noget vigtigt, og måske det vigtigste af alt, stadig". Meget tyder imidlertid på, at alt for Baumans vedkommende endnu ikke er sagt – og at det vigtigste af alt måske endda langt fra er sagt – eftersom han trods en efterhånden ganske høj alder vedbliver med at udgive nye bøger, der forsøger at indfange nutidens flydende modernitetstidsånd.

I sin nyeste bog, *Collateral Damage: Social Inequalities in a Global Age* (2011), forsøger Bauman – som i så mange af sine bøger – at kaste et kritisk lys over nogle af de negative og u hensigtsmæssige konsekvenser ved den flydende modernitets fremvækst. Bogens forskellige essays er bygget op om det militærtekniske begreb *collateral damage* (følgeskader), som henviser til, hvorledes militære angreb ofte kan have visse utilsigtede og uforudsigelige konsekvenser, der som regel rammer helt uskyldige civile ofre, som befandt sig på det forkerte sted på det forkerte tidspunkt. Begrebet signalerer samtidig en vis kynisme – at ofrene som sådan hverken har ret til undskyldninger eller kompensation (såfremt de overhovedet overlevede angrebet), enten fordi de, når alt kommer til alt, måske selv bærer en del af ansvaret (de kunne bare have været et andet sted), eller fordi der ikke har været nogen intention eller forsætlighed og derfor heller ingen skyldig part bag deres tab. Derfor er der også en vis legitimitet eller undskyldelighed i det faktum, at mennesker engang imellem må ofres i en større sags tjeneste. Begrebet om "følgeskader" er ingenlunde nyt i Baumans forfatterskab, men anvendes første gang tilbage i *Society Under Siege* (2002), hvor det blev brugt til at kritisere den inhumane tankegang, som bl.a. prægede det amerikanske militærs invasion af Irak. Det er også et begreb, der er beslægtet med Ulrich Becks fokus på *Nebenfolgen* – altså på følgevirkninger eller bieffekter af samfundsudviklingen, der som regel rammer vidt og bredt, men som har en tendens til at zoome ind på eller klæbe sig til de svageste grupper i samfundet. I Baumans nyeste bog pryder det forsiden og indfanger således, hvordan samfundsudviklingen skaber en lang række ofre, som vi enten har for vane helt at overse eller henvise til kategorien af uheldsvangre og tragiske, men desværre nødvendige eller ligefrem acceptable tab.

Engang i et interview berettede Bauman om, at han selv så to gennemgående og overordnede temaer i sit lange forfatterskab – lidelse og kultur. Det er tydeligt,

at begge disse temaer også gennemstrømmer *Collateral Damage*. Lidelsen kommer til udtryk gennem den sociale ulighed og uretfærdighed, som Bauman beskriver, og som udspiller sig i skyggen af det forkromede, flydende moderne overflods-samfund. Det kulturelle aspekt kommer til udtryk ved en lang række af de temaer, som bogen beskæftiger sig med – f.eks. forbrugerisme, moral, fremmedhed, ondskab og ulighed – som for Bauman alle er udtryk ikke for uforanderlige, naturlige eller evigtgyldige omstændigheder, men netop er resultater af og udtryk for sociale og kulturelle forhold, der er skabt af mennesker.

Bogen rummer en lang række essays (11 stk. for at være præcis), der i en vis forstand er indbyrdes relaterede, men som også hver især har deres egne tematiske omdrejningspunkter. Selvom bogen kan læses i en kronologisk rækkefølge, så er der intet til hinder for, at kapitlerne læses hver for sig – mere indre sammenhængskraft er der heller ikke mellem dem. Der er desuden tale om en del genbrug i forhold til tidligere bøger, mens der også er nye og spændende perspektiver, der udfoldes. Særligt kapitlerne om held (kapitel 7) og om ondskab (kapitel 9) er interessante og forholdsvis nyskabende i forhold til Baumans tidligere tekster. Man kan dog synes, at bogens undertitel om "Social Inequalities in a Global Age" forekommer noget misvisende, eftersom det reelt kun er et par kapitler (f.eks. indledningen samt kapitel 3 og 7), der eksplícit berører ulighedsdimensionen, om end den naturligvis – på typisk Bauman-maner – er implicit til stede ved sit eksplícite fravær i alle de øvrige kapitler. Der er ingen tvivl om, at ulighed optager Bauman, men bogen kan som sådan ikke læses som et decideret bidrag til uligheds-sociologien – her er der andre af Baumans bøger (f.eks. *Wasted Lives* fra 2003), der er mere oplagte i den henseende.

Hvad er så sociologiens rolle i alt dette? Bauman afslutter bogen med et kort kapitel – der er en gengivelse af den tale, han holdt, da han blev tildelt The Distinguished Contribution to Sociological Theory

Award i juli 2010 – med titlen: "Sociology: Whence and Whither?". Heri lancerer han kortfattet nogle refleksioner over sociologiens udviklingshistorik og forandrede dagsorden. Han er grundlæggende af den opfattelse, at selvom sociologien måske ikke forekommer at have en tilsvarende offentlighed af magthavere at kommunikere med og påvirke, som det var tilfældet under den tid, som Bauman ofte betegner som den "faste modernitet", så har den ikke desto mindre stadig – og måske mere end nogensinde før – en særlig berettigelse og forpligtelse til at italesætte den ulighed og ufrihed, som mennesker oplever, og fortolke og kaste kritisk lys over den måde, samfundet i det hele taget udvikler sig på. Sociologien, der tidligere i det 20. århundrede ofte var optaget af at tjene den "videnskabsteknologiske fornuff", og derfor var optaget af at tilvejebringe viden om social orden, forudsigelighed og kontrol, kan i det 21. århundredes individualiserede, flydende modernitet meget vel vise sig at medvirke til at sætte dagsordenen for at skabe viden om og forudsætningerne for, at friheden kan vokse, uden at det bliver på bekostning af ligheden (side 169). Det er netop heri, at sociologiens samfundsmæssige relevans vedvarende skal findes. Som Bauman allerede tilbage i sin tiltrædelsesforelæsnings i Leeds i 1972 konstaterede: "Enten vil sociologien forsøge at forstå den menneskelige tilværelse ved at give magt til de magtesløse, eller også må sociologien indrømme sin egen magtesløshed i forsøget på at forstå sin egen eksistensberettigelse". Det er denne opfattelse, som han til stadighed – med en skarp analytisk sans og en iboende og ukuelig humanisme – bærer frem.

Der er både positive og mere kritiske vurderinger, der kan angives om den nyeste bog fra Zygmunt Baumans hånd. Den er, som langt de fleste af hans andre bøger, både velskrevet og analytisk skarp, og den rummer en gennemgående og umiskendelig menneskelig dimension, der er optaget af at kaste lys over de svages situation. *Collateral Damage* bærer dog også præg af at genfortælle mange

af de samme grundpointer, som findes i flere bøger fra det seneste årti. Så selvom alt fra Baumans side naturligvis ikke er sagt endnu, så kan man overveje, om det er meningsfuldt at fylde stadig nye bøger med stort set de samme grundtanker og fortællinger, eller om det nu – efter mere end et årti med den flydende moderne metafor – er på tide at overveje at skifte spor og fokusere på nogle andre facetter af det sociale liv end dem, man allerede har beskrevet og fortolket i dybden.

Michael Hviid Jacobsen

Institut for Sociologi og Socialt Arbejde
Aalborg Universitet

Vibeke Asmussen Frank og Helle Vibeke Dahl (red.): *Kriminalitet og illegale rusmidler.*

Aarhus: Aarhus Universitetsforlag 2011 (249 sider)

Kriminalitet og illegale rusmidler er den første udgivelse i en påtænkt serie *Samfund og Rusmidler* fra Aarhus Universitetsforlag. Bidragene er skrevet af forskere tilknyttet Center for Rusmiddelforskning ved Aarhus Universitet. De tre første kapitler diskuterer, hvad der forstås ved narkotikakriminalitet. De tre følgende ser på narkotikakriminalitet i et historisk og politisk perspektiv, og de to sidste kapitler ser på, hvordan illegale rusmidler håndteres i de danske fængsler.

Redaktørerne noterer sig i deres introduktion de internationale konventioner, der regulerer de mere end 250 psykoaktive substanser, hvor nogle er lovlige, andre kun er lovlige i medicinsk øjemed og atter andre er underkastet totalforbud. Illegale rusmidler – eller narkotika – opfattes almindeligvis som en fælles betegnelse for især euforiserende stoffer såsom cannabis, kokain, amfetamin og ecstasy samt hallucinogenerne (lsd, mescaline), ligesom visse lægemidler (opiater) kan anvendes som rusmidler.

Det er som angivet kriminaliseringen af de illegale rusmidler, der er bogens ærinde, og det konstateres her, at den danske narkotikalovgivning og -politik retter sig både mod forbud og kontrol med illegale stoffer og mod forebyggelse, behandling, skadesreduktion og rehabilitering. Narkotikapolitikken ansues i Danmark således både som kontrol- og velfærdspolitik. Lovgivningen fastsætter, hvad der er strafbare handlinger i forbindelse med illegale rusmidler, men brugen heraf var – indtil 2004 – ikke kriminaliseret. Det er først og fremmest besiddelse (i en vis mængde), produktion, import og salg af illegale rusmidler, der er kriminaliseret i Danmark.

Redaktørerne gør også opmærksom på, at relationen mellem illegale rusmidler og kriminalitet er omtvistet. Ét synspunkt fremhæver, at (mere massivt) brug af stoffer uvægerligt fører til kriminalitet enten af økonomiske grunde (finansiering af forbruget) eller i form af farmakologisk betinget kriminalitet (eksempelvis voldelig adfærd). Et modsat rettet synspunkt betoner, at kriminalitet fører til kontakt med miljøer, hvor illegale rusmidler flourer, og det er denne kontakt, der ofte udløser et stofbrug. Det betones heroverfor, at det er ufrugtbart at søge efter enkle årsagssammenhænge mellem kriminalitet og illegale rusmidler. Der er mangfoldige veje, der fører til såvel stofmisbrug som lovovertrædelser, hvor bagvedliggende forhold – dårlige opvækstvilkår, fattigdom, marginalisering og subkulturelle faktorer – kan føre til et sammenfald af stofmisbrug og kriminalitet.

Torsten Kolind gør i sit bidrag "Sociologiske perspektiver på relationen mellem illegale rusmidler og kriminalitet" rede for de sociologiske tilgange, der især har haft betydning for afvigelsessociologien og rusmiddelforskningen. Det drejer sig om den klassiske funktionalisme med afsæt i Durkheim, der mere alment så på forbrydelse som nyttig og nødvendig for opretholdelse af den moralske orden. Stanley Cohens begreb om "moralsk panik" og konstruktion af fjendebilleder abonnerer også på Durkheims synspunkt om, at sådanne fænomener først og fremmest har til formål at styrke samfundets sammenhængskraft. Niels Christie og Kertil Bruun spidsformulerer synspunktet i *Den gode fiende. Narkotikapolitik i Norden* (1985).

Det noteres herefter, at i modsætning til funktionalismens makroperspektiv har der også gjort sig en stærk mikrosociologisk orientering gældende inden for afvigelsessociologien inspireret af den symbolske interaktionisme. Blikket rettes her mod læ-

rings-, stemping- og klassifikationsprocesser i menneskelig interaktion. Goffman og Becker er centrale figurer indenfor denne tradition, der fortsat danner grundlag for nutidige studier af kriminalitet, stigmatisering og afvigende social identitet. Hvad der opfattes som afvigende adfærd, bundes i samfundsmæssige klassifikationsprocesser og er endvidere situationsbestemt. Hvad der ses som afvigende i én bestemt situation er ikke nødvendigvis afvigende i en anden situation – eller kan ligefrem være påskønnet inden for en given kontekst. Der refereres i forlængelse heraf til studier, der anlægger sådanne perspektiver også på rusmidler og kriminalitet.

De følgende kapitler har et mere substantielt indhold og retter sig mod konkrete problemstillinger. Det gælder eksempelvis Esben Houborgs bidrag "Kriminalisering af narkotika – den politiske og samfundsmæssige baggrund for kriminaliseringsprocesser i perioden 1950-2004". Det vises, hvorledes der over tid sker nogle ganske markante skift i synet på og holdninger til illegale rusmidler, og ikke mindst hvad angår kontrol og juridiske sanktioner rettet mod disse rusmidler. Via tre punktnedslag i den danske narkotikakontrols historie fremdrages den skærpede kriminalisering, vi har været vidne til fra 1950'erne og frem til i dag. Før 1950 var narkotikamisbrug af begrænset omfang og i hovedsagen henført til sundhedsfagligt personale og patienter gjort afhængige i forbindelse med medicinsk behandling. Omkring 1950 lokaliseres en ny form for misbrug – "gruppe-eufomani" – i bestemte miljøer (værtshuse, hvor de såkaldte "Nyhavns-eufomaner" holdt til). Dette førte til lov om euforiserende stoffer i 1955, hvor besiddelse af sådanne stoffer blev kriminaliseret, men hvor *brug* heraf ikke var kriminaliseret. Stofmisbrug blev ikke desto mindre nu og som noget nyt forbundet med kriminalitet i marginaliserede miljøer befolket med sociale afvigere.

Fra midten af 1960'erne ser vi igen et skifte i brugen af euforiserende stoffer, der nu bliver en central bestanddel i en ny ungdomskultur. Den nydelsesmæssige og eksperimenterende brug af sådanne stoffer (især cannabis) breder sig hurtigt fra en ungdomssubkultur til at være udbredt i de unges almindelige miljøer. I 1969 sker der

en betydelig skærpelse af straffelovgivningen især rettet mod den professionelle narkotikakriminalitet (import og salg af illegale stoffer), men selve forbruget blev stadig ikke kriminaliseret. Stofbrug blev set som et socialt og kulturelt betinget fænomen, som skulle adresseres social- og kulturpolitisk. I 2004 ændres lovgivningen igen, således at besiddelse – også kun til eget forbrug – nu kriminaliseres. Dette både som følge af en ny og udbredt rusmiddelkultur centreret omkring de såkaldte feststoffer (ecstasy), men også og især som følge af et samfundsmoralsk, værdimæssigt og retspolitisk opgør med den hidtidige opfattelse af, hvordan forekomst og brug af illegale rusmidler skal håndteres. Fra 2004 blev stofbrug med Houborgs formulering "...igen i højere grad set som et fremmedelement i det danske samfund, og det skulle fjernes. Projektet var nu at etablere Danmark som et socialt, kulturelt og moralsk fællesskab, hvor der ikke var plads til stofbrug".

Kim Møller fortsætter i dette spor med sit bidrag om "kontrolregimer og narkotikapolitik", hvor blikket rettes mod tiden efter 2000. Det noteres, at frem til årtusindskiftet havde den danske narkotikakontrolpolitik først og fremmest rettet sig mod de "hårde" stoffer, men omkring år 2000 ændres synet på cannabis, der nu i langt højere grad kom i fokus i kontrolpolitikken. Med den omtalte lovændring i 2004 skærpes strafbarheden markant, både hvad angår distribution, salg og besiddelse (selv af meget små mængder) af cannabis. Det er dette skifte i lovgivningen, der giver Møller anledning til at fremdrage de forskellige kontrolregimer, der er på spil, set i lyset af ændrede værdiopfattelser omkring forholdet mellem på den ene side kontrol og straf og på den anden side velfærd og forebyggelse. Bogens to sidste kapitler er ligeledes en belysning af, hvordan den ændrede narkotikapolitik også sætter sig spor i de danske fængsler, både hvad angår behandlingsindsatsen og skærpet kontrol med illegale stoffer. De to bidrag kunne have fortjent en nærmere omtale, men pladsen tillader kun en afsluttende anbefaling af hele bogen.

Allan Madsen
Sociologisk Institut
Københavns Universitet